

Recenzie – Reviews

Lesy mesta Banská Bystrica. História a súčasnosť

Editor: Mgr. Fedor Mikovič. Autori: E. Apfel, J. Bacúr, J. Bacúr, M. Boďová, J. Burkovský, B. Demovič, A. Ivanová, J. Galvánek, J. Jankov, M. Jasík, M. Mácelová, B. Možucha, M. Lichý, I. Valach. Vydali Mestské lesy, s. r. o., Banská Bystrica.

Pre optimálne rozhodovanie a plánovanie hospodárskych zásahov v lesoch do budúcnosti je nevyhnutné dobre poznať súčasný stav. Je samozrejme, že len dostatočné podklady a kvalitné informácie o stave lesa môžu kladne ovplyvniť

rozhodovanie o budúcom vývoji. No nesmieme zabúdať ani na históriu. Obrovskou výhodou pri posúdení vhodnosti opatrení je to, že ich môžeme porovnávať na základe skutočnosti, na základe vývoja a historických záznamov. Dobrý hospodár sa učí na chybách minulosti, môže sa im v budúcnosti vyvarovať a usmerňovať hospodárenie čo najlepšie. Je veľkou výhodou, keď má lesný majetok svoju známu históriu.

Lesy mesta Banská Bystrica patrili medzi prvé na Slovensku, ktoré boli v stredoveku výrazne ťažené, poškodzované, možno povedať až drancované kvôli dodávkam drevnej suroviny pre banskú a hutnícku činnosť. Práve kvôli tomu sa práve z tejto oblasti začali kreovať myšlienky ochrany lesov, trvalo udržateľného hospodárenia. A to už pred niekoľkými storočiami, čím sa naozaj môže pochváliť iba málo krajín a to v celosvetovom meradle. Podľa zachovaných záznamov možno hovoriť práve o lesoch mesta Banská Bystrica, že významne ovplyvnili hospodárenie a predovšetkým ochranu lesov nielen na Slovensku, ale aj v stredoeurópskom priestore.

Výnimočné sú bohatým katalógom historických záznamov, listín, archívnych dokumentov, ktoré sa významne podieľali na legislatívnych a právnych predpisoch obhospodarovania lesov Uhorska. Banskobystrické lesy mali to šťastie, alebo skôr tú smolu, že sa nachádzali v blízkosti bohatých ložísk surovín, drahých kovov, predovšetkým medi. A práve potreba trvalého dodržiavania dodávok dreva pri začínajúcej absencii dostupnej a kvalitnej drevnej suroviny sa pričínila o prvé zákonné články týkajúce sa lesov. Možno povedať, že prvý vznik významných historických nariadení týkajúcich sa lesov na Slovensku (Listina Žigmunda Luxemburského z roku 1426, Nariadenie Ferdinanda I. z roku 1558, ale najmä Maximiliánov lesný poriadok z roku 1565) priamo ovplyvnil stav lesa a lesní odborníci z tohto regiónu.

Určite nielen historický význam, ale aj prezentácia doterajšieho hospodárenia, súčasného stavu a vytvorenia priaznivých predpokladov vývoja lesov do budúcnosti tvorili podnet pre zostavenie u nás ojedinelej publikácie o lesoch – „Lesy mesta Banská Bystrica. História a súčasnosť“ – ktorú sa podujal zostaviť tím odborníkov z radov súčasných obhospodarovateľov, lesníkov, ale aj historikov, geológov, botanikov, zoológov, ochrancov prírody či poľovníkov.

Kniha je prehľadne zostavená v trinástich kapitolách na 218 stranách s bohatými ilustráciami vo forme fotografií, máp, grafov a iných príloh v prijateľnom formáte a pevnej väzbe. Jednotlivé kapitoly sa zaoberajú širším pohľadom na lesy a lesné hospodárstvo z viacerých uhlov: svoje samostatné miesto tu má priblíženie geografie a pomenovania miestnych lokalít, geologických pomerov, vegetačných pomerov a flóry územia, fauna, poľovníctvo, ochrana prírody. Podstatnú časť diela tvorí história. Začína sa pravekom, na území lesov Banskej Bystrice sa nachádzajú

viaceré archeologické náleziská (najmä z jaskýň Harmaneckého krasu).

Najmä novoveká história banskobystrických lesov a ich obhospodarovania, ktorú môžeme počítať od polovice 13. storočia je veľmi bohatá. Dôležitá je skutočnosť, že sa o nej zachovalo množstvo záznamov. Tunajšie lesné hospodárstvo sa radí k rozhodujúcim a nosným, ktoré vytvárali historický vývoj a smerovanie na celom Slovensku, či dokonca vtedajšom Rakúsko-Uhorsku. Z lesov okolia Banskej Bystrice pochádza prvý dochovaný taxačný opis stavu lesov na Slovensku. V roku 1563 sa na pokyn panovníka Ferdinanda I. (1526–1564) uskutočnila po lesoch v okolí stredoslovenských baní a hút Komisionálna pochôdzka. Predchádzali jej rozsiahle neregulované a neorganizované ťažby v kráľovských (prenajatých) lesoch kvôli banskej činnosti, hlavne pri ťažbe a spracovaní medi, čo malo za následok veľké zdecimovanie pôvodných lesov a radikálne zníženie porastových zásob. Komisionálna pochôdzka mala za cieľ zistiť aktuálny stav v lesoch a navrhnúť riešenie ich ďalšieho obhospodarovania. Príčina pochôdzky spočívala v bezprostrednom ohrození banícko-hutníckej činnosti pre akútne nebezpečenstvo nedostatku palivového dreva. Panovníkom určení zástupcovia uskutočnili terénny prieskum na celom záujmovom území. Zaznamenávali výrazné poškodenia lesov, rozsiahle ťažby, pastvu v lesoch, koristnícke odlesňovanie, ale aj zachované a pôvodné lesné porasty bez väčšieho vplyvu človeka. Najčastejšie nápravné opatrenia boli zákazy ťažby a vykázaní uhliarov, prípadne pastvy z vybraných porastov.

Na základe dochovania zapísaných údajov, nám popis z vtedajšej pochôdzky podáva najpresnejší obraz o tom, ako vyzerali vtedajšie lesy. Veľmi zaujímavé sú údaje o druhovom zložení lesov, keď vo veľkej väčšine na záujmovom území horného Pohronia prevládali zmiešané bukovo-jedľové porasty. Takisto stojí za povšimnutie vekové zloženie týchto lesov v 16. storočí, keď značne prevládajú mladé porasty a rúbane. Umelá obnova sa vtedy vôbec nevykonávala, takže rozsiahle plochy horských stanovišť, najmä strmé skalnaté vápencové svahy, ostávali po celé desaťročia bez lesa. Zistenia komisionálnej pochôdzky vyústili ako podklad do prvého súborného lesného poriadku *CONSTITUTIO MAXIMILIANA* cisára Maximiliána II. (1564–1576) v roku 1565 (ktorý sa v správe nazýva aj Banskobystrickým lesným poriadkom) a Banského

poriadku v roku 1573, kde sa okrem iného uzákonila ochrana lesov, zakázala sa pastva v lesoch, zabezpečil sa princíp trvalého odoberania zásoby prostredníctvom zakladania rubných článkov a ponechávania nevyhnutného množstva zásoby na ďalšie dorastanie. Stanovila sa aj povinnosť zásobovania palivového dreva pre bane. Pre lesy mesta Banská Bystrica však tento lesný poriadok priniesol aj negatíva, a to v nariadenom výlučnom rezervovaní lesov, teda všetkej drevnej hmoty, pre komorsko-kráľovské bane a huty. Vytvorili sa predpoklady pre hlbší zásah štátu do práva držby súkromných či obecných majiteľov lesov. V banskom poriadku sa ustanovilo, že všetky lesy v okolí banských miest, aj v krajoch kde sa bane len v budúcnosti otvoria, pripadnú kráľovskej komore. Neskorší útlm banskobystrických mešťanov v baníckej činnosti mal za následok dlhodobé spory o „rezervované“ lesy. Tieto spory boli ukončené po vyše troch storočiach(!) a viacerých sťažnostiach, súdnych rozhodnutiach, nariadeniach či opatreniach (1574, 1625, 1638, 1653, 1700, 1747, 1772, 1777, 1792, 1810, 1820, 1835, 1851, 1859, 1869) až rozsudkom Najvyššieho súdu v Pešti v roku 1872 definitívnym vymedzením hraníc majetkov a práv.

Ďalej sa v publikácii podrobne uvádza Tereziánsky lesný poriadok z roku 1770 v doslovnom slovenskom znení ako Porádek hor, aneb lesuw zachování, s rozpracovaním všetkých 55 bodov. Tento lesný poriadok možno považovať za prvé nariadenie štátnej správy so zavedenými ucelenými odbornými predpismi pre všetky aspekty lesného hospodárstva v krajine. Veľmi zaujímavý je aj ďalší podrobný prepis stavu lesov lesného inšpektora Františka Duška z roku 1812, v ktorom sa uvádza stav viacerých lokalít v okolí Banskej Bystrice. Podľa dochovaných miestnych názvov sa dá množstvo lokalít po vymedzených horárskych okresoch (Banská Bystrica, Staré Hory, Špania Dolina, Bully, Motyčky, Harmanec) spoľahlivo identifikovať aj dnes a porovnať ich súčasný stav s opisom spred 200 rokov.

História pokračuje priblížením zriadenia mestského lesného úradu v roku 1871. Uvádzajú sa zmienky o pozemkoch a výmerách, pokyny organizovania personálu lesov, pokyny pre lesné správy, predpisy o ochrane lesa, vedenie hospodárstva a kontrola, či lesný sklad a výkaz hmoty. Podrobne sa popisuje aj obdobie z rokov

1918–1950. Zaujímavé sú napríklad informácie o vypracovaných lesných hospodárskych plánoch (LHP, prvý z rokov 1888–1907). Rozoberajú sa konania pri vypracovaní LHP na roky 1935–1944, vrátane vtedajšej cenovej ponuky taxačnej kancelárie a niektorých prehľadov z vypracovaného plánu. Uvádzajú sa produkty z mestských lesoch, poľovníctvo a rybárstvo, ale aj živelné pohromy. Nezabúda sa ani na vojnové udalosti a ich vplyv na majetok mesta, rozoberá sa aj stavba železničnej trate Harmanec – Štubňa, ktorá sa výrazne dotkla porastov v mestských lesoch. Za zmienku stojí aj pripomenutie éry rozvojového lesného závodu v Banskej Bystrici (1974–1984), ktorý mal slúžiť ako vzor pre prevádzku so zavádzaním najmodernejších výdobytkov vedy a techniky.

V samostatnej kapitole sa rozoberá problematika držby lesných pozemkov, ktorá plynule nadväzuje na súčasnosť s históriou.

Prezentácia súčasného stavu v Lesoch mesta Banská Bystrica je v kapitole s príznačným názvom Dedičstvo našich predkov zachováme. Uvádzajú sa informácie o personálnom obsadení od vzniku podniku v roku 1996, ale aj stav v oblasti pestovania lesa, ochrane lesných porastov, ťažbové možnosti, evidencia výroby. Priaznivý stav lesov, zabezpečený vhodnými postupmi obhospodarovania prírode blízky spôsobom, sa odzrkadlil aj v aktivitách mestských lesov v hnutí Pro Silva, keď sa na ich území v lokalite Šípkovo vytvoril objekt Pro Silva. Jeho vznik odštartovala veterná kalamita v roku 1993 a zámerom bolo v obnovovaných porastoch dosiahnuť maximálne využitie prirodzenej obnovy. O tom, že aktivity boli úspešné, svedčí aj súčasný stav takmer po dvoch desaťročiach. Poznamenávame, že tento stav sa dosiahol na území, ktoré bolo pred stáročiami výrazne

devastované holorubnými ťažbami, pri čom treba obzvlášť oceniť činnosť doterajších hospodárov. Priblížiť lesy ľuďom sa mestským lesom darí aj prostredníctvom zriadených lesoparkov. Významnú a aj v celosvetovom meradle ojedinelú technickú pamiatku – vodný žľab Rakytovo, ktorý sa podarilo zrekonštruovať vďaka aktivitám pracovníkov z mestských lesov publikácia nezabúda uviesť.

Rozoberajú sa aj bohaté aktivity v oblasti poľovníctva, ale aj ochrany prírody. Na území mestských lesov je zriadených 10 maloplošne chránených území a harmanecká časť leží v pásme Národného parku Veľká Fatra.

Autori sa podujali priblížiť históriu a súčasnosť lesov mesta Banská Bystrica z viacerých aspektov. Možno povedať, že práca ktorú vykonali je záslužná a výsledok je veľmi hodnotný. Rozoberali veľké množstvo najmä historického materiálu a priniesli informácie zo súčasného obdobia. Len málo podnikov sa môže pochváliť takou históriou. Napriek tomu očakávame, že podľa vzoru tejto publikácie by stálo za to, aby sa zostavili podobné diela pre mnohé mestské či obecné lesné podniky na Slovensku. Za výnimočné považujeme súčasné lesy v tom, že ich radíme z pohľadu prírody blízkeho stavu v rámci celého štátu za jedni z najlepších, pričom v ich bohatej histórii boli obdobia kedy patrili k najzničenejším. A to naozaj stojí za opakované vyslovenie pochvaly všetkým tamojším obhospodarovateľom lesa.

Vladimír ŠEBEŇ
Národné lesnícke centrum
– Lesnícky výskumný ústav Zvolen
T. G. Masaryka 22
SK – 960 92 Zvolen